

De Conjunctuurtest en Het producentenvertrouwen

1. De Conjunctuurtest

De meeste macro-economische grootheden - zoals productie, investeringen en werkgelegenheid - vertonen een onderling verwant bewegingsritme. Deze opgang en neergang van de algemene economische bedrijvigheid wordt 'Conjunctuur' genoemd. De statistische informatie over deze economische kerngegevens komt echter vaak pas met een vertraging van enkele maanden beschikbaar. Om toch op korte termijn inzicht te verkrijgen in de economische ontwikkelingen zijn de zogenaamde Conjunctuurtesten ontwikkeld.

1.1 De geschiedenis van de Conjunctuurtest

Het gerenommeerde Duitse IFO-instituut begon in 1948 met de allereerste Conjunctuurtest in de industrie, waarin bij ondernemers gevraagd werd naar de ontwikkelingen binnen hun bedrijf. Vervolgens vond al heel snel een verspreiding plaats in eerst de West-Europese economieën, daarna in de meeste overige lidlanden van het OECD-gebied. Meer recent in landen van (Zuidoost) Azië, het Midden-Oosten, de Derde-Wereld, en Oost-Europa. Kortom de Conjunctuurtest komt tegenwoordig wereldwijd voor. De geschiedenis van de Conjunctuurtest in de industrie in Nederland gaat terug naar het jaar 1954. Het betrof een enquête onder ondernemers in de schoen- en lederindustrie. Toentertijd een belangrijke Nederlandse industrie. In de loop der tijd is de waarneming steeds verder uitgebreid. In 1985 zijn de laatste branches in de waarneming opgenomen, waardoor de gehele industrie beschrijfbaar geworden is.

1.2 Doel van de Conjunctuurtest

Het CBS houdt elke maand een Conjunctuurtestenquête onder circa 1700 ondernemingen in de industrie. De deelnemers aan dit steekproefonderzoek zijn getrokken uit het Algemeen Bedrijfsregister (ABR) van het CBS. Coördinatie met andere statistieken is hiermee gewaarborgd en vergelijking met andere uitkomsten loopt niet spaak door het waarnemen van verschillende bedrijfseenheden. Het doel van de conjunctuurtestenquête is om actuele informatie te verschaffen over de economische ontwikkelingen in alle bedrijfsklassen van de industrie en de industrie als geheel. De Conjunctuurtest is een waardevol analyse-instrument voor managers en marketeers. De kwalitatieve uitkomsten geven aanvullende informatie op de kwantitatieve statistieken over de huidige economische ontwikkelingen in de industrie en de onderliggende branches. Daarnaast kent de Conjunctuurtest een aantal vragen die een vooruitblik geven op wat de ondernemers in de branche voor de komende maanden verwachten. Op basis van deze informatie kunnen managers en ondernemers gefundeerde beslissingen nemen en sneller inspelen op de ontwikkelingen die op hen afkomen.

1.3 De vragen

De vragen van de Conjunctuurtest industrie laten zich op twee manieren indelen:

- enerzijds is er een onderscheid tussen vragen die elke maand worden gesteld en vragen die slechts eens per kwartaal aan de ondernemers worden voorgelegd;
- anderzijds is er een onderscheid tussen vragen over de ontwikkelingen van de indicatoren en vragen waarbij het gaat om het oordeel van de ondernemers over deze ontwikkelingen.

Hieronder zijn alle indicatoren waarover de Conjunctuurtest industrie (sinds september 1994) vragen stelt schematisch opgenomen.

Ontwikkelingsvragen per maand:

- gerealiseerde bedrijvigheid
- bedrijvigheid komende drie maanden
- verkoopprijzen komende drie maanden
- orderontvangst:
- binnenland

- buitenland
- totaal
- orderpositie (in maanden werk)

Ontwikkelingsvragen per kwartaal:

- concurrentiepositie:
- binnenlandse markt
- buitenlandse markt binnen EU
- buitenlandse markt buiten EU
- hoogte bezettingsgraad (in %)
- buitenlandse afzet komend kwartaal
- personeelssterkte komend halfjaar
- percentage toe- of afname (%)

Beoordelingsvragen per maand:

- orderontvangst
- buitenlandse orderpositie
- totale orderpositie
- voorraden gereed product

Beoordelingsvragen per kwartaal:

- productiecapaciteit (5)
- productiebelemmeringen:
- geen (6a)
- stagnatie als gevolg van:
- onvoldoende vraag
- tekort aan arbeid
- te geringe productiecapaciteit
- overige belemmeringen

Het gaat bij de Conjunctuurtest met name om de richting waarin de conjunctuurindicatoren -zoals productie, orderontvangst, voorraden etc.- zich van maand tot maand ontwikkelen. Met het oog op de actualiteit en de doelstelling om alleen de richting te bepalen zijn de vragen eenvoudig gehouden. De eenvoudige, kwalitatieve vraagstelling komt tot uiting in de drieledige antwoordstructuur van de vragen (antwoordmogelijkheid "niet van toepassing" buiten beschouwing gelaten). Bij vragen die over de ontwikkeling gaan, zoals b.v. de orderontvangst, luiden deze antwoorden globaal genomen "toegenomen", "gelijk gebleven" en "afgenomen". Bij vragen waarin de ondernemers een oordeel geven over de indicatoren zijn de antwoordmogelijkheden "groot", "normaal" en "klein". Uitzonderingen zijn de vragen orderpositie, bezettingsgraad, procentuele toename of afname van de personeelssterkte en de productiebelemmeringen.

1.4 Berekening van de resultaten

Om primair informatie te verschaffen over de richting waarin de waargenomen variabelen zich in de verslagmaand hebben ontwikkeld, is het rechtstreeks optellen van de individuele antwoorden niet voldoende. Om de juiste richting op bedrijfsgroepniveau aan te kunnen geven moet er rekening gehouden worden met de omvang van de bedrijven (omzet, personeel). De opgaven van de individuele bedrijven worden dan ook gewogen met hun omzet en/of hun personeelssterkte. Daarna worden deze gegevens opgeteld om tot uitkomsten voor de bedrijfsgroep te komen. Vervolgens worden deze uitkomsten gewogen met de bruto toegevoegde waarde van de desbetreffende bedrijfsgroep en gesommeerd tot uitkomsten voor de verschillende bedrijfsklassen, sectoren en de bedrijfstak industrie als geheel. Onder sectoren wordt verstaan de bestemmingscategorieën van de geproduceerde goederen te weten consumptiegoederen-, investeringsgoederen- en halffabrikatenindustrie. Het wegen wordt gedaan om het relatieve belang van de bedrijfsgroepen in de totaalcijfers tot uiting te laten komen. De samenstelling van de bedrijfsgroepen is overigens gebaseerd op:

- Europese Unie wensen, of te wel contractuele verplichtingen;
- publicatiegroepen van de productiestatistiek;
- herkenbaarheid voor berichtgevers en gebruikers;
- het belang van de groep in termen van toegevoegde waarde;

- geheimhouding: de spreiding van de omzetaandelen van de bedrijven binnen de groep moet zodanig zijn dat de Conjunctuurtestmethode tot zijn recht komt. Groepen waarvan enkele grote ondernemingen volledig de dienst uitmaken, komen derhalve in principe niet voor afzonderlijke publicatie in aanmerking.

1.5 Interpretatie van de uitkomsten

De cijfermatige presentatie van de resultaten over de vragen met een drieledig antwoordstructuur vindt plaats in de vorm van saldering. Het percentage positieve antwoorden (gestegen; groot) wordt met het percentage negatieve antwoorden (gedaald; klein) verminderd. Per publicatiegroep en per vraag resteert nu een saldo met informatie over de richting waarin de variabelen zich hebben ontwikkeld. Bij de ontwikkelingsvragen geeft het saldo op zich al direct de richting aan. De ontwikkelingen slaan meestal terug op de vorige maand, waarbij de vorige maand als het ware een ijkfunctie heeft. Een opeenvolging van negatieve saldi bij de orderontvangst betekent dat de orderontvangst in die maanden telkens ten opzichte van de maand ervoor is afgenomen. De negatieve saldi houden in dat er van maand op maand telkens meer ondernemers zijn die een daling van de orderontvangst constateren dan die een stijging waarnemen. De exacte omvang van de daling is dus onbekend. Het is daarom onjuist om de conclusie te trekken dat de orderontvangst is afgenomen met de som van de saldopercentages van die maanden. De maanduitkomsten van de ontwikkelingsvragen kunnen van de ene op de andere maand sterk variëren. De ene maand kan bijvoorbeeld een forse toename van de orderontvangst worden gemeten, terwijl de maand daarop een sterke daling laat zien. Dit kan veroorzaakt zijn door toevallige fluctuaties of de invloeden van het seizoen. Het direct vergelijken van de maanduitkomsten met twaalfmaandsgemiddelden is voor de ontwikkelingsvragen dan ook niet aan te raden. De beweging die het voortschrijdend gemiddelde laat zien ten opzichte van de gemiddelden van de voorgaande jaren biedt wel de mogelijkheid om te bepalen of er sprake is van een gunstige of ongunstige ontwikkeling. Bij de beoordelingsvragen, die als het ware een momentopname weergeven, is vergelijking met het saldo van de voorafgaande maand nodig om de ontwikkeling te kunnen bepalen. Het is hierbij nuttig om de recente maanduitkomsten te spiegelen aan de historie. Vragen als: "Heeft de tevredenheid van de ondernemers het hoogste niveau van de laatste jaren al bereikt?" kunnen beantwoord worden door te kijken naar het verleden en het twaalfmaandsvoortschrijdend gemiddelde. Als bijvoorbeeld in de maand t-1 de beoordeling van de orderpositie een saldo vertoonde van -10 en dit saldo in maand t uitgekomen is op -4, dan kunnen we concluderen dat de ondernemers positiever zijn gaan oordelen over de orderpositie. Om te kijken of dit betekent dat de ondernemers zeer tevreden zijn met deze ontwikkeling dient echter gekeken te worden naar het verleden. Indirect geven de twaalfmaandsgemiddelden deze ontwikkeling aan. In dit voorbeeld is bewust gekozen voor een negatief saldo. De ervaring leert namelijk dat de ondernemer, ook als het goed gaat, toch niet snel geneigd is om het antwoord "groot" aan te kruisen bij een beoordelingsvraag. De beoordelingsvragen kennen dan ook over het algemeen een negatieve vertekening (bias). De orderpositie - het aantal maanden werk dat de ondernemers nog in voorraad hebben - wordt weergegeven in een index (juni 2000=100). Vergelijking met de vorige maand is vereist om de ontwikkeling te kunnen geven. De bezettingsgraad wordt uitgedrukt in een percentage (= benutte productiecapaciteit ten opzichte van de totale capaciteit). Bij de vraag over de productiebelemmeringen wordt het gewogen percentage ondernemers vermeld, dat het desbetreffende antwoord heeft gegeven. Voor deze indicator en die van de bezettingsgraad geldt dat de ontwikkelingen waargenomen worden door deze te vergelijken met de uitkomsten van het vorige kwartaal.

1.6 Gradaties van de saldi

Voor het enquêteren met behulp van kwalitatieve vragen is bewust gekozen. Dit biedt de berichtgever de mogelijkheid om de vragen sneller te beantwoorden omdat niet naar exacte gegevens wordt gevraagd. Een consequentie van deze opzet is dat geen inzicht wordt verkregen in de intensiteit van de gesignaleerde ontwikkelingen. De Conjunctuurtest leert ons niet met hoeveel procent iets is toegenomen of afgenomen. Dit neemt echter niet weg dat in de praktijk bij de beoordeling van de saldi gebruik kan worden gemaakt van bepaalde uitspraken t.a.v. de ontwikkeling van de indicatoren. Dit gebeurt onder de veronderstelling dat bij voldoende waarnemingen de gemiddelde intensiteit van de gemelde stijgingen gelijk is aan de gemiddelde intensiteit van de gemelde dalingen. Volgens de literatuur moet men echter voorzichtig zijn met een verfijnde nuancering bij de uitspraken die men naar aanleiding van de uitkomsten doet. Dit is omdat de breedte en symmetrie van het zogenaamde "indifferentie-interval" dan bekend verondersteld wordt. Met het indifferentie-interval bedoelt men de bandbreedte, waarin de respondent "gelijk gebleven" zal melden omdat de procentuele mutatie niet een bepaalde grens overschrijdt. De respondent beschouwt de ontwikkeling daardoor als niet-significant. Het is duidelijk dat dit interval niet symmetrisch t.o.v. de nul-procentmutatie hoeft te liggen. Zo is het denkbaar dat de symmetrie van het indifferentie-interval afhankelijk is van de stand van de conjunctuur. De neiging van de ondernemer om van een daling te spreken kan in een hoogconjunctuur wel eens veel groter zijn dan bij een laagconjunctuur. De langjarige ervaring van het CBS leert echter dat op grond van de uitkomsten in het verleden een globale uitsprakenlijst op industrie- en bedrijfsklasseniveau samen te stellen is die goed bruikbaar is. Dit leidt niet tot noemenswaardige problemen. Wel moet een onderscheid gemaakt worden tussen mutaties van de ontwikkelingsvragen en die

van de beoordelingsvragen. Aan de saldi van de ontwikkelingsvragen dient een andere kwalificatie te worden toegekend dan aan het verschil tussen de saldi van maand t en maand t-1 van de beoordelingsvragen. De ervaring heeft geleerd dat de saldi van de ontwikkelingsvragen erratischer zijn dan de verschillen tussen de maand-op-maand saldi van de beoordelingsvragen. Zelfs bij de beoordelingsvragen onderling zou in de toekomst misschien nog een verder onderscheid gemaakt moeten worden. Zo worden de saldi van de antwoorden op de vraag naar de voorraden gereed product geconfronteerd met een steeds minder grote amplitude als gevolg van betere voorraadbeheersing door automatiseringsondersteuning bij de bedrijven. Een lijst met uitspraken zoals die door het CBS bij het samenstellen van de persberichten wordt gebruikt:

Voor de ontwikkelingsvragen:

Saldo	Uitspraak
0 - 3	gelijk gebleven/stabiel/onveranderd
4 - 7	enigszins/licht toegenomen/afgenomen
8 - 15	toegenomen/afgenomen
16 - 24	groot/flink/fors toegenomen/afgenomen
25 >	zeer groot/flink/fors toegenomen/afgenomen

Voorbeeld: het saldo van de orderontvangst bedraagt in maart +18. Uitspraak: de waarde van de orderontvangst is in maart flink gestegen ten opzichte van het niveau van februari.

Voor de beoordelingsvragen:

Mutatie v/h saldo	Uitspraak
0 - 1	vrijwel onveranderd/stabiel
2 - 3	licht verbeterd/verslechterd
4 - 6	verbeterd/verslechterd
7 - 10	flink/fors verbeterd/verslechterd
11 >	in de praktijk op industriënniveau nog niet voorgekomen

Voorbeeld: saldo beoordeling orderpositie bedraagt in februari -10 en in maart -4. Uitspraak: Het oordeel van de ondernemers over de orderpositie is in maart verbeterd.

1.7 De samenhang tussen de variabelen

Wat betreft de samenhang tussen de gevraagde variabelen is de economische theorie toepasbaar. Een voorbeeld verduidelijkt het één en ander, zonder overigens uitputtend te zijn. Als de waarde van de orderontvangst bij een vrijwel gelijk blijvende afzetprijs toeneemt, betekent dit een toename van de vraag naar het product. Dit kan leiden tot leveringen uit de reeds bestaande voorraden gereed product of, indien de voorraden reeds te klein waren of niet aanwezig, tot een hogere productie. Als de orders uit de voorafgaande maand nog niet geheel afgewerkt zijn en de productiecapaciteit volledig benut is (de bezettingsgraad is hoog en het oordeel over de productiecapaciteit "klein") zal de ondernemer in eerste instantie zijn aantal maanden werk in voorraad (orderpositie) zien groeien. De oordelen van de ondernemers zullen naar aanleiding van de bovenvermelde ontwikkelingen sterk verbeteren. Overigens is de indicatieve waarde van de orderpositie in de loop der jaren afgenomen. Dit komt o.a. door het afnemend belang in Nederland van industrietakken die lange doorlooptijden in de productie kennen, zoals de scheepsbouw- en vliegtuigindustrie. Het is een bijzonder kenmerk van de Conjunctuurtest dat de ondernemers in de gelegenheid worden gesteld een oordeel uit te spreken over de ontwikkeling van een aantal grootheden. De waarneming van hun oordeel, en dan met name de verschuiving daarvan van maand tot maand, is belangrijk. Dergelijke subjectieve en met onzekerheid omgeven elementen in de bewustwording van de ondernemer over de feitelijke ontwikkelingen spelen een rol in zijn eigen handelen, en kunnen ook dat van anderen voor een belangrijk deel bepalen. Op grond van zijn visie op de orderontvangst en de orderpositie en afhankelijk van zijn verwachtingen ten aanzien van zijn toekomstige afzet en de daarbij behorende afzetprijs zal hij een inschatting maken van zijn productie. Bij groei zal hij zich afvragen of hij productiebelemmeringen als gevolg van te geringe technische capaciteit heeft of een tekort aan werknemers. Zo ja, wat kan hij daar aan doen? Op basis van al deze gegevens worden investeringsbeslissingen genomen. Deze (uitbreidings)-investerings kunnen weer leiden tot het aantrekken van nieuwe medewerkers. Met uitzondering van de investeringsverwachtingen, waarnaar het CBS elk half jaar een enquête houdt zijn alle genoemde elementen in de maandelijkse Conjunctuurtest opgenomen. Het inzicht in hoe de feitelijke ontwikkelingen door de ondernemers worden ervaren, draagt ertoe bij dat het economisch proces in haar ontwikkelingsgang doorzichtiger wordt en daarmee in haar richting beter voorspelbaar is.

1.8 Seizoencorrectie

De wijze van vraagstelling bij de ontwikkelingsvragen brengt met zich mee dat er seizoeninvloeden te verwachten zijn in de cijfers. Met behulp van het seizoencorrectieprogramma Census X-12 ARIMA zijn ten behoeve van de gebruikers de saldi voor het seizoeninvloeden gecorrigeerd. Een voordeel van het werken met voor het seizoen gecorrigeerde uitkomsten is dat er een beter zicht wordt verkregen op de ontwikkeling. Zo blijkt de orderontvangst in de industrie in maart altijd op een hoger niveau te liggen dan in februari. Het voor seizoeninvloeden gecorrigeerde cijfer geeft dan aan of de stijging van de orderontvangst gebruikelijk is voor de tijd van het jaar of dat het om een betere of een slechtere orderontvangst gaat. Uit onderzoek is gebleken dat niet alleen de ontwikkelingsvragen een seizoenpatroon vertonen, maar ook de beoordelingsvragen. Op zowel de uitkomsten van de maandelijkse vragen als de kwartaalvragen wordt een seizoencorrectie gepleegd. Uitzonderingen bij de maandvragen zijn de saldi van de buitenlandse orderontvangst (te grillig), de beoordeling van de buitenlandse orderpositie en de verkoopprijzen (te korte reeksen). Bij de kwartaalvragen worden alleen de bezettingsgraad en de uitkomst van de verwachte buitenlandse afzet voor het seizoen gecorrigeerd. Merk op, dat onder seizoenpatroon wordt verstaan een jaarlijks terugkerende regelmatige beweging. Na seizoencorrectie zijn toevallige fluctuaties nog steeds in de cijfers aanwezig en deze kunnen het zicht op de onderliggende trendmatige beweging bemoeilijken. Dit geldt in het bijzonder voor de reeksen van de ontwikkelingsvragen. Daarin kunnen grote veranderingen van maand tot maand voorkomen. Eenmaal per jaar wordt op basis van het verleden het seizoenpatroon bepaald. Deze uitkomsten worden gebruikt voor het gehele komende jaar en pas herzien nadat het jaar is verstreken. De voor seizoen gecorrigeerde uitkomsten worden niet gepubliceerd in de Industriemonitor en Statline, maar zijn wel direct opvraagbaar bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (tel 045-5707070).

2. Het producentenvertrouwen

Om naast professionele markt-en bedrijfstakanalisten en onderzoekers ook een groter publiek van dienst te zijn heeft het Directoraat-generaal Financiën en Economische zaken van de Europese Commissie een stemmingsindicator ontwikkeld, de zogenaamde Industrial Confidence Indicator. Deze stemmingsindicator wordt in Nederland "Het Producentenvertrouwen" genoemd. De indicator is samengesteld op basis van enkele Conjunctuurtestvariabelen en geeft in één oogopslag de conjuncturele ontwikkeling in de industrie weer. Sinds begin 1997 publiceert het CBS het producentenvertrouwen volgens de berekeningswijze van de EC. Deze indicator is direct vergelijkbaar met andere indicatoren van de Conjunctuurtest en met het zogenaamde Consumentenvertrouwen, dat wordt samengesteld op basis van enkele variabelen uit het Consumenten-conjunctuuronderzoek van het CBS. Het producentenvertrouwen wordt naast andere indicatoren gebruikt om op korte termijn de richting aan te geven waarin de industriële productie zich naar verwachting zal ontwikkelen. Daarbij gaat het niet om de verwachting van het CBS, want het CBS maakt geen economische prognoses. Het gaat om een indicator die gebaseerd is op oordelen en verwachtingen van ondernemers. Over het algemeen loopt de ontwikkeling van het producentenvertrouwen enkele maanden voor op de ontwikkeling van de industriële productie. De basis van het producentenvertrouwen wordt gevormd door drie uitkomsten van de conjunctuurtest. Het betreft de beoordelingen van de ondernemers over hun orderpositie en hun voorraden gereed product in de verslagmaand, alsmede de verwachte bedrijvigheid in de eerstvolgende drie maanden. De berekening van het producentenvertrouwen kent drie stappen. De eerste stap: de drie deelreeksen worden geschoond voor seizoeninvloeden. Vervolgens worden de deelindicatoren gecorrigeerd voor de zogenaamde bias. De drie deelindicatoren van het producentenvertrouwen vertonen namelijk, ongeacht de stand van de conjunctuur, vanaf het begin van de waarneming een zeer opvallende pessimistische of optimistische trend. De ondernemers beoordelen hun orderpositie en hun voorraden gereed product in het algemeen te pessimistisch. Daarnaast wordt de verwachte bedrijvigheid structureel als te optimistisch beoordeeld. Voor deze vertekening (bias) wordt gecorrigeerd door de deelindicatoren te salderen met het gemiddelde van de saldireeksen over de periode 1985-1996. Tenslotte wordt het producentenvertrouwen berekend door het rekenkundig gemiddelde te bepalen van de drie voor vertekening en seizoeninvloeden geschoonde reeksen.
